ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI

E-ISSN: 2458-7559

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.29228/cukar.52712>

Eliacık, M. (2021). Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin Arapça bir manzum fetvâsı ve vezni üzerine. *Çukurova Araştırmaları*, 7(3), 304-309.

CİLT 7, SAYI 3, KIŞ 2021, s. 304-309

ŞEYHÜLİSLAM HOCA SADEDDİN EFENDİ'NİN ARAPÇA BİR MANZUM FETVÂSİ VE VEZNİ ÜZERİNE¹

Muhittin ELİAÇIK²

Öz

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam ve müftüler icra ettikleri faaliyetin ehemmiyetinden dolayı "hallâl-ı müşkilât, müftî'l-enâm" gibi unvanlarla anılmış ve kendileri için pek çok dua ve övgü anlatan söz kullanılmıştır. Şeyhülislam ve müftüler meseleleri çözmek üzere verdikleri fetvâlarda genellikle sade bir dil kullanmışlar, bazen de sanatkârane veya manzum bir anlatıma yönelmişlerdir. Bazı fetvâlarda geçen yoğun mecaz ve kinayelerin de meramin daha iyi anlatılması amacıyla kullanıldığı düşünülebilir. Bunun yanı sıra sırf bir sanat gösterisi gibi görünen fetvâlarda dahi asıl amacın meseleyi sanat yoluyla çözme olduğu hissedilmektedir. Osmanlı divan şairleri arasında önemli bir yeri bulunan şeyhülislam ve müftülerin yazdığı bu tip fetvâlar dil ve edebiyat açısından çok önemlidir. Birçok ilme sahip olan şeyhülislam ve müftüler çeşitli alanlarda kalem oynatarak birçok önemli eser ortaya koymuşlardır. Bunların en önde gelenlerinden birisi de 16. yüzyılın âlim ve devlet adamlarından Hoca Sadeddin Efendi'dir. Kendisine şeyhülisamlık ile padişah hocalığını bir arada yürüttüğünden dolayı "câmü'r-riyâseteyn" unvanı verilmiştir. Kendisinden dolayı oğul ve torunları da Hoca Sadeddin Efendi'yle Osmanlı ilmiyesinde şeyhülisamlık başta olmak üzere birçok yüksek rütbeli görevlerde bulunmuşlardır. Önemli bir tarih kitabı da yazmış olan Hoca Sadeddin Efendi'nin Arapça manzum fetvâları da bulunmakta ve tespit edilenlerden birisi bu makale ile tanıtılmaktadır. Hoca Sadeddin Efendi' Arapça fetvâlarında Arap dili ve edebiyatı ile birlikte Arap şiiri ve aruzunu da çok iyi bildiğini göstermektedir. Bu çalışmada incelenen manzum fetvâsı her mısrai farklı tefile ile yazılabilen bir aruz kalıbıyla yazılmış olmasınca dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Hoca Sadeddin Efendi, şeyhülislam, manzum fetva, Arapça, vezin

¹ Bu çalışmada; 2020 TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri'nin 8. maddesinde belirtilen araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5137-3275>

Article Info/ Makale Bilgisi

Received/Geliş: 21.09.2021

Accepted/Kabul: 05.10.2021

Published/Yayın: 21.12.2021

AN ARABIC POETRY FATWA OF SHEIKHULISLAM HODJA SADEDDIN EFENDI AND ITS PROSODY

Abstract

In the Ottoman Empire, the sheikhulislam and the muftis were named "problem solver, mufti of the people" due to the importance of their work and many expressions of prayers and praise were used for them. The Shaykh al-Islam and the muftis generally used a plain language in their fatwas to resolve the issues, and sometimes they turned to artistic or verse expressions. It is more accurate to think that the intense metaphors and allusions in some fatwas are also used to better explain the meaning. In addition to this, it can be said that in the fatwas given to make an art show, it is thought that the issue can be solved more effectively with an artistic language. This type of fatwas written by sheikh al-Islam and muftis, who have an important place among Ottoman divan poets, are very important in terms of language and literature. Shaykh al-Islam and muftis, who had many sciences, produced many important works by writing in various fields. One of the most prominent of these is Hodja Sadeddin Efendi, one of the important scholars and statesmen of the 16th century. He was given the title of "câmi'r-riyaseteyn" due to the fact that he was a sheikh of Islam and a sultan's teacher. Because of him, his sons and grandchildren under the nickname Hoca Sadeddin Efendi, who also wrote an important history book, also has Arabic poetry fatwas, and those identified are introduced with this article. It is seen that Hodja Sadeddin Efendi, who clearly shows his knowledge of Arabic language and literature in his Arabic fatwas, is also a master in Arabic poetry and aruz prosody. The meter of this verse fatwa is quite remarkable when different tefile is included in each verse.

Keywords: Hodja Sadeddin Efendi, sheikhulislam, poetry fatwa, Arabic, prosody

GİRİŞ

Manzum biçimde eser yazma İslam dünyasında yaygın bir uygulama olmuş ve hukukî eserler de bu uygulamada yerini almıştır. Manzum olarak yazılan hukukî eserler arasında fetvâlar da önemli bir yer tutmuş ve bu bir edebî tür olarak da kabul edilmiştir. Genellikle şeyhülislam ve müftülerin şair olmasından dolayı verilen manzum fetvâlar sanat değeri de taşımaktadır. Osmanlı döneminde bu alanda bir gelenek olduğu gibi daha ileri düzeyde ailevî geleneklerin bile olduğu görülmüştür. Osmanlı'da manzum fetvâların verilmesi sebebi genellikle şeyhülislâm veya müftülerin şairliğine dayanmakla beraber bunlardan şair olan her ismin de manzum fetvâ verdiği görülmemektedir. Dolayısıyla manzum fetvâ geleneği nazmen yöneltilen bir suale aynı şekilde cevap verilmesiyle ortaya çıkmıştır denilebilir. Mesela şair vâiz Emir Efendi kahvenin hükmünü 12 beyitle Şeyhülislâm Bostanzâde Muhammed Efendi'ye sormuş, o da aynı şekilde 52 beyitle cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nde fetvâ işleri merkezde şeyhülislâmlar, vilayet ve kazalarda ise bu makama bağlı olarak faaliyet gösteren müftü ve kadılar tarafından yürütülmüş, meseleler genellikle dikdörtgen biçimindeki kâğıtlara yazılmıştır. Fetvâ mühim bir kamu hizmeti olduğundan şeyhülislâm ve müftülere *hallâl-ı müşkilât, ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi unvanlar verilmiştir. Fetvâ kelimesi; yiğit, genç, kavi manasındaki Arapça fetâ kökünden gelip bir olayın hükmünü güçlü bir şekilde çözen kuvvetli cevap anlamındadır. Şeyhülislâmlık Osmanlı'da 15. yüzyıl başlarında kurulmuş olup vilâyet, sancak ve kazalarda müftüler bu makama bağlı olarak çalışmış, özel hukuka ait fetvalar kişiler, kamu hukukuna ait fetvalar idarecilerin isteği üzerine verilmiştir (Atar, 1995:490). Büyük kısmı Türkçe ve mensur olan Osmanlı fetvaları arasında az sayıda Arapça manzum fetvâ da bulunmuş ve bunlar genellikle 16. yüzyılda Kemalpaşazâde (ö.1534), Sadullah Sadi Çelebi (ö.1539), Ebussuud Efendi (ö.1574), Hoca Sadeddin Efendi (ö.1599) gibi şeyhülislâmlar tarafından verilmiştir. Genellikle kıta ve mesnevi nazım şekli ile yazılmış olan bu fetvâlarda tavîl, kâmil gibi bahirlerden nadir kalıplar da kullanılabilmektedir. Hoca Sadeddin Efendi Türkçe manzum fetvâları yanında Arapça manzum fetvâları ile de dikkati çeken bir şeyhülislamdır.

Hoca Sadeddin Efendi

Künyesi Hasan Can bin Hâfız Muhammed bin Cemâleddin İsfahânî olup 1536'da İstanbul'da doğmuştur. Babası ve dedesi Çaldıran savaşından sonra İstanbul'a getirilen İranlı âlim ve sanatkârlar arasında yer almıştır. Babasının nüfuzuyla iyi bir tahsil görmüş, sahn müderrisi Karamânî Mehmed Efendi ve diğer büyük âlimlerden dersler almış, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den aldığı icazetle 1556'da İstanbul Murad Paşa, Mayıs 1564'te Bursa Yıldırım Bayezid, 1571'de Sahn müderrisliklerine atanmış, Mayıs 1573'te Şehzade Murad'ın hocası olarak Manisa'ya gidip sultan tahta çıktığında da sarayda etkin bir konuma gelmiştir. Nisan 1598'de şeyhülislâmlığa atanmış, padişah hocalığı ve şeyhülislâmlığı birlikte yürüterek *câmiu'r-riyâseteyn* unvanı ile anılmıştır. 1599'da vefat edip Eyüp'te dârülkurrâ hazîresine defnedilmiştir. Beş oğlundan ilk ikisi Muhammed ve Esad Efendiler şeyhülislâm, Abdülaziz ve Sâlih Efendiler kazaskerlik yapmıştır. Torunlarından Ebûsâid Muhammed, Bahâî Muhammed ve Feyzullah Efendiler de şeyhülislâmlık yapmıştır. Cuma günleri Ayasofya camiinde Türkçe, Arapça, Farsça mensur veya manzum fetvâlar vermiştir. *Tâcü't-tevârih* adlı tarih eseri meşhur olmuştur. Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin *er-Risâle'sini*, Şattanûfî'nin *Behcetü'l-esrâr'ını*, Muslihuddîn-i Lârî'nin Farsça *Mir'âtü'l-edvâr'ını*, Üşî'nin *el-Emâlî* adlı eserlerini Türkçe'ye çevirmiştir (Turan, 1998, ss. 196-198; Daş, 2004, s. 165-207).

Arapça Manzum Fetvâsı

Hoca Sâdeddin Efendi'nin fetvâları arasında manzum fetvâlar önemli bir yer tutmakta olup bunların Türkçe olanlarından tespit edilenler daha önce üç ayrı çalışma ile tanıtılmıştır (Eliacık, 2013, ss. 276-285; 2019, ss. 208-213; 2019, ss. 342-348). Bu makalede ise vezni ile de dikkati çeken bir Arapça manzum fetvâsı tanıtılmaktadır. O, Osmanlı şeyhülislâmları arasında Arapça manzum fetvâlar vermekle de öne çıkan birkaç isimden birisi olup bu fetvâların vezinleri de ayrıca dikkati çekmektedir. Her mısraın tefilesi farklı olan bu Arapça fetvâ şöyledir:

*Bu mes'ele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden cevâb ne vechledür ki.*³

Yâ seyyiden ebkî İlâhî sa'dihi
Yâ men eşâ'a lede'l-berâyâ cediti
El-abdu câe ilâ cenâbike sâilâ
Müstevhiben an reddi zâlike dürrihi
Recülün etâ bi-metâ'ihî li-sadîkihi
Müstevde'an fe-enne's-sadîka reddihi
Fakden ve enbeehu ledeyhi fe-zammuhu
Zake's-sadîku lehu fe-etlefe indihî
Min-gayri taksîri fe-hel hüve zâminu
Fe-yücîbu bahru'l-ilmi fazlen abdihi
El-cevâbu Allahu a'lem
Zammu's-sadîku metâ'ihî gasbun lehu
Min-ba'di en redde's-sadîki ve saddihi
Munzammu zâke ileyhi ezmane gâsıben
Bi-damânihi kâlû lev ütlife 'indihî.

Çeviri:

*Bu mesele hakkında Hanefi imamları nasıl cevap vermişlerdir ki;
Ey insanlar arasında ceddini yayan efendim, Rabbim saadetini artırsın. Bu incisinden bahşış olarak geri almak için bu kul dilenerek yanına geldi. Bir adam malını getirip, geri almak üzere arkadaşına verdi. O, mal kayboldu diyerek ona haber verdi, böylece mal ona katıldı ve şu arkadaş,*

³ *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3867, vrk.103b; *Mecmû'a*, Antalya Tekeli İl Halk Kütüphanesi, 07 Tekeli 869, vrk.36a.

yanındaki malını bir taksir olmaksızın böylece telef etti. Malı tazmin etmesi gerekir mi, ilmin deryası bu kula lütfedip cevap verecek mi?

Cevap: Allah en doğrusunu bilir ki; arkadaşını geri gönderip savdıktan sonra arkadaşının malını katıp karıştırması bir gasptir. Onun garantisıyla, yanındaki mal telef edildiyse o malı gasıp olarak öder dediler.

Bu fetvâda fıkıh kitaplarında vedîa adı verilen baptan bir mesele geçmektedir ki bu, bir emaneti telef etmekten dolayı onu tazmin etmekle ilgilidir. Buna göre bir emaneti (vedîa) sahibinin izni olmaksızın taksirsiz başka bir malla karıştırmaya taaddî denilmekte ve bundan dolayı sahibine bedel ödenmesi gerekmektedir. Bu fetvâda da arkadaşının malını emaneten alan bir kişide o malın taksirsiz kaybolup kendi malına karışmasıyla telef olmasının hükmü sorulmuştur. Verilen cevapta, bu kişinin emanet aldığı bu malı taksirsiz kendi malına karıştırdığı için gasıp hükmünde olduğu ve bu sebeple o malın bedelini arkadaşına ödemesi gerektiği bildirilmektedir. Buna *zamân* denilmektedir. Emanet alınan malı sahibinden izinsiz yanlışlıkla kaybetmek, kendi malına katmak o malı tazmin etmeye sebeptir. Ama sahibinin izni olduğu hâlde iki mal birbiriyle karışarak telef ve zayi olsa, mesela bir sandık içinde vedia olan altın kesesi yırtılıp diğer altınlarla karışarak bu hâlde taksirsiz biçimde yok olsa bu durumda *zamân* (tazmin) gerekmemektedir (Ahmet Cevdet, 1300, s. 251).

Bu fetvâ, Osmanlı şeyhülislamlarının Arapça olarak verdikleri manzum fetvâlardan birisi olup bunun dışında Sadi Çelebi (ö.1539), Ebussuud Efendi (ö.1574), Hocazâde Muhammed Efendi (ö.1615), Bostanzâde Muhammed Efendi (ö.1598) gibi isimler de Arapça manzum fetvâ vermişler, Ebussuud Efendi ayrıca bir Farsça manzum fetvâ da vermiştir. Bunlardan Hocazâde Muhammed Efendi'nin esrar ve tütün hakkındaki iki ayrı Arapça manzum fetvâsı (Eliacık, 2020, 2021) ile Ebussuud Efendi'nin verdiği Farsça manzum fetvâsı tanıtılmıştır (Eliacık, 2016). Hoca Sadeddin Efendi'nin bu Arapça manzum fetvâsı onun Arap dili ve edebiyatı ile aruzuna vukufiyetini göstermesi ve seçilen kalıbın nadir bir kalıp olması bakımından dikkat çekicidir.

Fetvânın Vezni

Bu fetvâda kullanılan aruz kalıbı aruzun kâmil bahrinden her tefilesi değişebilen özel bir kalıp olup özellikle Arapça bir manzum fetvâda seçilmesi ilginçtir. Kâmil bahrinin bu kalıbı aşağıdaki taktillerde de görüldüğü üzere her mısradaki değişikliğe uğramıştır. Bu bahirde *mütefâilün* şeklindeki asli tefile *müstef'ilün*, *mefâ'ilün*, *müfte'ilün* gibi şekillere dönüşebilmektedir. Aşağıda her bir mısradaki değişen tefileler görülmektedir:

Yâ seyyiden/ ebkî îlâ/hî sa'dihi --./--./-- müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Yâ men eşâ/'a lede'l-berâ/yâ cediti --./--./-- müstef'ilün mütefâ'ilün müstef'ilün

El-abdu câ/e ilâ cenâ/bike sâilâ --./--./-- müstef'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

Müstevhiben/ an reddi zâ/like dürrihi --. --. -- müstef'ilün müstef'ilün mütefâ'ilün

Recülün etâ/ bi-metâ'ihî/ li-sadîkihi --. --. -- mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

Müstevde'an/ fe-enne's-sadî/ki reddihi --. --. -- müstef'ilün müstef'ilün mefâ'ilün

Fakden ve en/beehu ledey/hi fe-zammuhu --. --. -- müstef'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

Zake's-sadî/ku lehu fe-et/lefe indihî --./--./-- müstef'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

Min-gayri tak/sîri fe-hel/ hüve zâminu --. --. -- müstef'ilün müfte'ilün mütefâ'ilün

Fe-yücîbu bah/ru'l-ilmi faz/len abdihi --. --. -- mütefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

El-cevâbu Allahu a'lem

Zammu's-sadî/ku metâ'ihî/ gasbun lehu --. --. -- müstef'ilün mütefâ'ilün müstef'ilün

Min-ba'di en/ redde's-sadî/ki ve saddihi --.- --.- --.- müstef'ilün müstef'ilün mütefâ'ilün

Munzammu zâ/ke ileyhi ez/mane gâsiben --.- --.- --.- müstef'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

Bi-damânihi/ kâlû lev et/lefe 'indihi --.- --.- --.- mütefâ'ilün müstef'ilün mütefâ'ilün

Kâmil bahri, bir beyitte *mütefâ'ilün* tefilesinin altı kez tekrarıyla oluşan vezne verilen ad olup Arap şiirinde bu bahrin, bir beyitte *mütefâ'ilün*ün altı kez tekrarıyla oluşan *tam/müseddes* ve dört kez tekrarıyla oluşan *meczû'/murabba'* şekilleri kullanılmıştır. Bu kalıba *kâmil* denilmesi, en çok hareke ihtiva eden vezin olması yanında, aslî tefilesi *mütefâ'ilün*ün yedi harfli bahirlerin en mükemmeli olmasındandır. Bu bahrin recez vezninden (*müstef'ilün* × 6) elde edildiği ve aslında adının *mükemmel recez* olduğu da ileri sürülmüştür. Bir beytin *mütefâ'ilün* şeklindeki son tefilesinde *müstef'ilün*, *mefâ'ilün*, *müfte'ilün* şekillerinde değişiklikler olabilmekte, beytin son tefilelerinde görülen bu değişiklikler birinci mısraın son tefilesi (aruz) ile ara tefilelerde de görülebilmekte, hatta nâdiren de olsa bütün beyit bu değişen tefilelerden oluşabilmektedir (Topuzoğlu, 2001, s.281). Yukarıdaki manzum fetvâ da böyle nadir bir vezinle yazılmıştır.

Tartışma ve Değerlendirme

Yukarıda tanıtılan Arapça manzum fetvâ Osmanlı şeyhülislamlarının Arap dili ve edebiyatına vukufiyetini ve nadir kullanılan aruz kalıplarını fetvâlarda başarıyla uyguladıklarını gösteren önemli bir örnektir. Çalışmamızdaki verileri 2020 yılından önce toplanan bu fetvâda dikkati çeken önemli bir husus, tespit edilen Türkçe manzum fetvâlarda böyle nadir aruz kalıpları hiç kullanılmamışken Arapça manzum fetvâlarda bunların özellikle seçilmiş olmasıdır. Şeyhülislam, kazasker, kadı, müftü, müderris gibi ilmiye mensuplarınca buna benzer çok sayıda manzume yazılmış olup bunların içinde fetvâlarda bilhassa bu nadir kalıpların kullanıldığı dikkati çekmektedir. Mesela Şeyhülislam Sadi Çelebi de Arapça bir manzum fetvâsını tavil bahrinin *fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün* kalıbıyla yazmıştır. Yukarıdaki fetvâda fıkıh kitaplarında vedâ adlı baba ait bir mesele ele alınmış ve bir emaneti telef etmekten dolayı oluşan tazmin hükmü manzum anlatımın da katkısıyla iki beyitle özlü biçimde açıklanmıştır. Fetvâ, edebî bir incelik ve güzellikle de dikkati çekmektedir. Manzum fetvâların bir meseleyi veciz ve sanatkârane açıklamak gibi bir foksiyonu da bulunmuştur. Bu bakımdan bu fetvâları sadece manzum sıfatıyla tanımlamak doğru olmayıp, meseleleri güzel ve etkili açıklama yolu olarak da görmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte bütün fetvâların bu şekilde verilmesi de elbette beklenemez. Çünkü bu fetvâlar belirli ilim ve sanat ortamlarında sorulup cevaplandırılmıştır.

SONUÇ

Osmanlı fetvâlarının renkli bir kesiti olan manzum fetvâlar arasında Arapça olanlar da bulunmakta olup bunlar nadir kullanılan aruz kalıplarıyla yazılmış olmalarınca da değerlidir. Osmanlı şeyhülislamlarının verdiği az sayıdaki Arapça manzum fetvâ genellikle Sadi Çelebi, Ebussuud Efendi, Hoca Sadeddin Efendi, Hoca Sadeddin Muhammed Efendi gibi isimler tarafından verilmiş olup buna kadı ve müftülerden de katılanlar olmuştur. Bu fetvâların konuları genellikle esrar, şarap, tütün, kahve, feraiz, vedia gibi uç ve ihtilaflı meselelerdir. Hoca Sadeddin Efendi'nin bu çalışmada incelenen Arapça manzum fetvâsı Arap aruzuna ait nadir kullanılan bir kalıpla yazılmış olup hemen her mısraında değişik tefile uygulanmıştır. Bu bir rastlantı olmayıp suali yöneltten tarafından özellikle seçildiğini düşünüyoruz. Arapça bu özgün fetvânın böylece vezniyle de dikkati çekmesi istenmiş olabilir. Bu fetvâ edebî yönden de değerli olup cinas ve iştikak gibi sanatlarla aheng kurulup mesele veciz ve sanatkârane bir şekilde açıklanmıştır. Osmanlı'da bu tür fetvâlar genellikle müftü, kadı, müderris gibi ilmiye mensupları ile şâir ve sanatkâr kimseler tarafından şeyhülislamlara sorulmuş ve onlar da bu şekilde cevaplamışlardır. Ayrıca bu tip fetvâlar bir sanat gösterisi olarak değil, sual Arapça sorulduğu için bu şekilde verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (1300). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.
- Atar, F. (1995). Fetvâ. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 12. İstaSnbul, s. 486-496.
- Daş, A. (2004). Hoca Saadeddin Efendi'nin hayatı ve eserleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 14, 1-17.
- Eliaçık, M. (2019). Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin manzum fetvâları II, III. *IJLA*, 7(3-4), 208-213, 342-348.
- Eliaçık, M. (2013). Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi ve manzum fetvâları. *Asos Journal*, 1(1), 276-285.
- Eliaçık, M. (2021). Şeyhülislam Hocazâde Muhammed Efendi'nin tütün hakkında Arapça Manzum Fetvâsı. *IJLA*, 9(1), 292-297.
- Eliaçık, M. (2020). Esrar hakkında verilmiş Arapça manzum bir fetvâ. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 741-746.
- Eliaçık, M. (2016). Ebussuud Efendi'nin Farsça bir manzum fetvası. *Teke Dergisi*, 5(4), 1765-1772.
- Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3867.
- Mecmû'a*. Antalya Tekeli İl Halk Kütüphanesi, 07 Tekeli 869.
- Topuzoğlu, T. R. (2001). Kâmil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, İstanbul, 280-281.
- Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, İstanbul, 196-198.